

RAZISKOVALNA NALOGA

MARŠAL RADETZKY IN TRŽIČ

Področje: ZGODOVINA

Avtorji: Vid ŽEPIČ, Katarina LEGAT, Lan Julij ZADRAVEC

Mentor: Patricija VELDIN

Kranj, 2014

Kazalo

POVZETEK	3
SUMMARY	3
ZAHVALA	4
RAZISKOVALNE METODE	4
POSTAVITEV PROBLEMA IN HIPOTEZE	5
UVOD	6
MARŠAL RADETZKY	7
OSNOVNI PODATKI	7
VOJAŠKA KARIERA	7
RADETZKY PO NAPOLEONU	13
RADETZKY V TRŽIČU	18
SMERNICE RAZVOJA GRADU NEUHAUS	30
HIPOTEZE – POTRJEANE ALI OVRŽENE?	35
ZAKLJUČEK	36
VIRI IN LITERATURA:	37
VIRI SLIKOVNEGA GRADIVA	39

Povzetek

Raziskovali smo življenje avstrijskega feldmaršala Josefa Radetzkyja, ki je bil sodobnik Napoleona, Metternicha in Prešerna. Zgodovina se ga spominja, kot vojskovodje, ki se je spopadal z Napoleonom, zatiral nacionalna in liberalna gibanja v Italiji, obenem pa je eden izmed najbolj znanih prebivalcev Tržiča. Pojasnili bomo njegov pomen za mesto Tržič ter vas opozorili na njegovo dediščino.

Summary

We have been studied the life of the Austrian field marshal Joseph Radetzky, who was a contemporary of Napoleon, Metternich and Prešeren. History remembers him as general, who had been fought with Napoleon, suppressed national and liberal movements in Italy, at the same time he was one of the most famous inhabitants of Tržič. We will explain its importance for the city Tržič and alert you to its heritage.

Zahvala

Pri izdelavi raziskovalne naloge so nam pomagali številni posamezniki oz. ustanove. Na tem mestu bi se jim radi zahvalili za njihovo nesebično pomoč:

- mentorici, profesorici Patriciji Veldin,
- županu Tržiča, magistru Borutu Sajovicu,
- dipl. inžen. metarulgije Boštjanu Megliču, Tržiški muzej,
- magistri Titi Porenta, Radovljiški muzej,
- Petri Hladnik, Turistično promocijski in informacijski center Tržič,
- Juretu Zadnikarju, BIOS,
- Franciju Ovseneku, hišniku na gradu Neuhaus.

Raziskovalne metode

Raziskovalna naloga temelji na deduktivni raziskovalni metodi, saj smo najprej skušali obširno preučiti dobo prve polovice 19. stoletja na Slovenskem, posebej nas je zanimala lokalna zgodovina Tržiča in okolice, v kateri maršal Radetzky zavzema pomembno mesto.

Najprej smo analizirali ustne vire ter nekaj slikovnega in pisnega gradiva, povezanega s Tržičem in Radetzkyjem. Kontaktirali smo vse tri muzejske ustanove v Tržiču, Radovljici in Kranju ter jih zaprosili za napotke ter vire o lokalni zgodovini, nato pa opravili razgovor o tem, kakšne so in bodo v prihodnje smernice za gospodarjenje z Radetzkyjevo tržiško dediščino.

Obiskali smo razstavo in otvoritev prenovljene tržiške fužine Germovke, kjer smo dobili priložnost za pogovor z županom Občine Tržič, ki nam je prijazno dovolil vpogled v konservatorski načrt gradu Neuhaus. Tako smo se zlahka prepričali, da obstaja prizadevanje za ponovno oživitev gradu, ki ga je po velikem tržiškem požaru 1811 ponovno pozidal grof Radetzky.

Sledilo je terensko delo, kjer smo proučevali še danes vidne materialne ostanke – denimo trenutno stanje gradu in tunela, ki povezuje grad s cerkvijo sv. Andreja; ostanke rak in hipotetično ocenili položaje že zdavnaj izginulih objektov, denimo pilarne. Na lastne oči smo se prepričali tudi o Radetzkyjevih projektih za pogozditev do tedaj golega tržiškega hriba

Pirmance, saj se tod še danes razprostirajo na začetku 19. stoletja zasajene borove gozdne združbe. Vso ohranjeno materialno dediščino smo fotografirali in jo dokumentirali.

Postavitev problema in hipoteze

Radetzky je nedvomno zaznamoval slovensko zgodovino, zato nas je v prvi vrsti zanimalo v kolikšni meri je na ozemlju Občine Tržič ohranjena kulturna dediščina, povezana s slovitim vojskovodjo. Želeli smo ugotoviti:

- Ali v Tržiču obstajajo materialni viri, ki spominjajo na maršala Radetzyja?
- V kolikšni meri so materialni viri ohranjeni in kako Občina Tržič ohranja spomin na maršala Radetzkyja.

Naša hipoteza je, da materialni viri obstajajo, predvsem se osredotočamo na grad Neuhaus.

Druga hipoteza je, da so materialni ostanki slabo ohranjeni in precej zanemarjeni ter da Občina Tržič le slabo trži dediščino grofa Radetzkyja.

Uvod

Slika 1: Maršal Radetzky

Zagotovo ste slišali za Rudolfa Maistra. Zaradi tega generala se današnja Slovenija razprostira tudi na območju spodnje Štajerske vse do reke Mure, Jezerskega in Mežiške doline. Zelo pomembna in obenem kontroverzna zgodovinska osebnost povezana s slovensko zgodovino je bil maršal Josip Broz - Tito, dolgoletni in dosmrtni voditelj Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), med drugo svetovno vojno zagrizen borec proti nacizmu, vrhovni komandant Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije in še bi lahko naštevali. Poleg dveh zgoraj omenjenih osebniosti, važnih za zgodovino Slovencev, bi lahko omenili avstrijskega feldmaršala grofa Josefa Radetzkega. Vojak češkega rodu se je v svoji karieri hitro vzpenjal in dosegal številne uspehe, predvsem proti Napoleonu, osvajalcu v prvi polovici 19. stoletja, obenem pa je bil tesno povezan s Slovenci, predvsem s prebivalci Tržiča in Ljubljane.

Maršal Radetzky

Osnovni podatki

Najprej bi vam radi predstavili osnovne biografske podatke, potem pa se bomo osredotočili na bogato vojaško kariero in njegovo vlogo ter pomen za mesto Tržič. Johann Josef Wenzel Radetzky von Radetz, krajše Josef Radetzky, se je rodil 2. novembra 1766 in umrl 2. januarja 1858. Njegov rojstni kraj je bil grad Trebnice na Češkem. Že zelo zgodaj je izgubil oba starša, očeta Petra Evzebija Radetzkega in mater Marijo Veroniko Bechyne Radetzky. Vzgajal ga je ded in boter Vaclav Radetzky. Josef Radetzky je skozi celotno otroštvo občudoval vojsko in je že z 12 leti želel vstopiti v vojaško šolo. To mu je preprečilo zdravniško poročilo dunajskega zdravnika, ki smo ga odkrili v delu Radetzky : imperial victor and military genius, ki opozarja na nezmožnost vključitve v vojaško službo: *«I regret infinitely to have to report that the medical examination unfortunately has not produced the result that ... the young Count Radetzky might perhaps have wanted ... The young count is much too weak to be able to bear the burdens of military service even for a few years. As a doctor and a man of conscience might I suggest that Your Excellency [Radetzky's grandfather – author] should not expose the young nobleman either now or later to the exertions of a soldier's life.»* (Sked, 2011: 3)

Po dedovi smrti ga je vzgajal stric Ignacij Radetzky, ki mu je priskrbel izobraževanje na brnski univerzi, kasneje združeno s terezijansko na Dunaju. Tu se je šolal 2 leti, do njenega zaprtja leta 1784. Tako se je kot 18–leten mladenič odločil za vojaški stan ter je šel med kadete, v vojski pa je služil 72 let in postal eden najbolj priljubljenih in spoštovanih feldmaršalov v avstrijski zgodovini.

Vojaška kariera

Josef Radetzky je lahko kmalu izkazal svojo zagnanost in poznavanje vojaške taktike, saj je bila Habsburška monarhija vpletena v vojno s Turčijo, ki je trajala od 1787 do 1791, vanjo se je vpletla tudi Rusija, ki je širila svoj vpliv in ozemlje na račun oslabiljene Turčije. Že 1787 je prejel svoje prvo odlikovanje. V vojno s Turčijo se je vpletel eden najbolj znanih razsvetljenih

absolutistov, cesar Jožef Habsburški. Nasledil ga je brat Leopold, ki je s Turki podpisal premirje, saj se je Habsburška monarhija soočala z nemiri in upori v Franciji, povezanimi s francosko revolucijo leta 1789. Cesar Leopold je v negotovih časih poskušal zagotoviti varnost v habsburških deželah, zato je na francosko–nizozemsko mejo poslal vojsko pod poveljstvom princa Friedricha Josiasa von Sachsen-Coburg-Saalfeld. Radetzky je bil s Porenja poslan v Italijo, kjer je bil povišan v ordonančnega častnika oz. pomočnika visokega oficirja (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>) in je služboval pri feldmaršalu baronu Beaulieuju, ki ga poznamo kot generala, ki ga je Napoleon premagal v Italiji (http://www.historyofwar.org/articles/people_beaulieu_johann.html). Ker se je Radetzky izkazal na bojišču, je bil povišan v konjeniškega stotnika.

Ko smo zbirali informacije o Josefu Radetzkemu, smo hitro ugotovili, da je bil močno vpleten v tako imenovane revolucionarne vojne. Izraz obsega obdobje od 1792 do 1802 ter se uporablja za vrsto evropskih vojn, ki so izbruhnile po francoski revoluciji. Eden najbolj znanih nasprotnikov grofa Radetzkega je bil Napoleon Bonaparte. Spomladi 1796 so Francozi pod poveljstvom Napoleona začeli vojno v Italiji. Tam je služboval Radetzky, ki se je s svojo stotnijo sprva umikal mlademu Napoleonu, vse dokler, ko so Avstrijci izvedli preobrat in 10. aprila 1796 porazili Francoze pri Voltri. K zmagi je veliko pripomogel tudi sam Radetzky: *»Nikakor ne morem zadostno pohvaliti ritmajstra grofa Radeckega od kirasirskega polka Fran d'Este, kateri je z mano vred pri drugem oddelku; navduševal je čete k napadu ter se je s polkovnikom Vukasovičem po noči pomaknil do obzidja Voltri-ja in so njegova povelja povsod spolnovali zelo točno.«* (Nedeljko, 1902: 8)

Radetzky je svojo hrabrost izkazal z reševanjem feldmaršala Beaulieuja iz ujetništva, zato je bil povišan v majorja v novo ustanovljenemu pionirskemu polku in to le pri 30. letih. Vseeno je Napoleon osvojil celotno Lombardijo in ogrožal Mantovo. Avstrijske čete so neuspešno odbijale napad francoske vojske, a na njihovo srečo jim je Napoleon dovolil mirni odhod iz mesta. Kmalu, 17. oktobra 1797, so Avstrijci podpisali premirje, izgubili so Milano, zato pa pridobili ozemlje Beneške republike, ki je od leta 1797 prenehala obstajati. Francozi so v severni Italiji ustanovili Cisalpinsko republiko in Ligursko republiko, ki sta jim bili podrejeni.

Leta 1798 je Napoleon vodil pohod v Egipt, zato si je lahko Evropa malo oddahnila. Kmalu je prišlo do trenj med Francozi in ostalimi evropskimi narodi. Med prvimi so bili Avstrijci, ki so odprli novo fronto v Nemčiji. Pod poveljstvom nadvojvode Karla so 21. marca ter 25. marca

1799 v bitkah pri Ostrachu in Stockachu v Nemčiji uspešno pregnali francoske čete čez Ren (http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Ostrach).

V tem času je bil Radetzky v Italiji pod poveljstvom barona Melasa. 29. aprila 1799 so avstrijski vojaki zasedli Milano in Lombardijo ter se pripravljali na zavzetje kraljestva Piemont. Padska nižina je bila važno strateško območje za obvladovanje Italije ter prehodov v srednjo Evropo. Napoleon je nameraval ponovno osvojiti najbolj važna mesta Padske nižine: Marignano, Pavia, Turin, Arcolo in Marengo (<http://marxengels.public-archive.net/en/ME1114en.html>). V bitki za Turin je Radetzky ponovno izkazal vojaške veščine. Njegov nadrejeni, baron Melas, je poročal dunajskemu vojnemu svetu: *»Pri tej vojni uslužbeni generalni adjutant grof Radecki, polkovnik pijonirskega kora (oddelka), je posebno v tej vojski pokazal vojaško nadarjenost svojo in hrabrost, vsled česar je bil večkrat na višjih mestih imenovan ter z bok večkratnih svojih zaslug posebno bil priporočen milosti Njega Veličanstva. Boj dne 17. do 18. in posebno 19. t.m. pri Trebiji dal mu je največ priložnosti, da se je posebno milosti Nj. Veličanstva, kakor tudi vseobčega spoštovanja cele vojne popolnoma vrednega skazal. Priznati moram, da mi je v naredbah na boriščih, v katerih i nepristrank mož mora pokazati popolno prisotnost duha, stregel izvrstno ter je s svojo izurjeno in jaderno previdnostjo mojo pazljivost obrnil na več reči, kjer je bilo samo mogoče z naglo pomočjo odstraniti nevarnost, katera je že nastopila, ali pa s porabo novih moči doseči očitiden dobiček. Ne morem zadosti pohvaliti njegove gorečnosti, s katero je zmiraj na čelu vodil čete na najnevarniše kraje in pri kateri priložnosti mu je topova kroglja ubila konja pod njim; dati mu moram pravično spričevalo, da je s svojo znano, njemu lastno delavnostjo posebno pomogel do priborjene zmage.«* (Nedeljko, 1902: 16)

Bitka za Turin in ostali spopadi v Italiji so Radetzkemu omogočili, da ga je avstrijski vojaški vrh opazil, saj je leta 1801 prejel odlikovanje znano kot vojaški red Marije Terezije. Odlikovanje je bilo viteški križec, ki mu je odprlo vrata na dvor.

Proti koncu leta 1799 je avstrijski vojski uspelo pregnati Francoze iz severne Italije in Švice, vendar je Napoleon ponovno izkazal svoj vojaški genij ter zopet zavzel Milano (1800). V bitki pri Marengi so Francozi porazili Avstrijce, ki so morali zapustiti Lombardijo in Piemont. Radetzky je bil celo ranjen. Francozi so v Italiji uveljavljali svojo prevlado, Radetzky pa je vse do leta 1804 živel v miru in se preizkušal v vlogi očeta, tako svojim otrokom kot tudi vojakom, kajti njegov polk je kmalu postal vzor vsem cesarskim četam. Radetzky je bil zelo

priljubljen častnik, kar nam dokazuje več anekdot in zgodb. Nekoč je javno pohvalil svojega vojaka, ki je ujel vohuna: *»Ko bi Njega Veličanstvo, naš cesar, imel dosti takih vojakov, kakor si ti, nikoli bi mi več ne zgubili bitke.«* (Nedeljko, 1902: 22), a vojak naj bi mu odgovoril: *»Takih vojakov pač ne dostaje presvetlemu vladarju, pač pa takih častnikov, kokrššen ste vi, gospod polkovnik!«* (Nedeljko, 1902: 22).

1804 se je moral Radetzky posloviti od mirnega življenja. Napoleon se je oklical za cesarja, Anglija, Rusija in Avstrija pa so sklenile zavezništvo. Radetzky je bil povišan v generalmajorja, najnižji generalski čin v avstrijski vojski. Načeloval je 5000 vojakom, ki so bili razvrščeni v 1 lahko brigado, 4 bataljone, 8 škadronov husarjev in 1 topničarsko baterijo (Nedeljko, 1902: 26). Z močmi je bil prestavljen v Italijo in kljub manjšim zmagam v Italiji, se je moral soočiti s posledicami strahotnega avstrijskega poraza v bitki pri Austerlitzu oz. Slavkovu 2. decembra 1805. Avstrija je izgubila Benečijo, Dalmacijo, Tirolsko s predarelsko Bavarsko, Napoleon je razpustil Rimsko–nemško cesarstvo, zato sta obstajali Avstrijsko cesarstvo in Renska zveza. Avstrija je izgubila zaveznice, saj se je Rusija povezala s Francijo, medtem ko je za Anglijo od leta 1806 veljala celinska zapora, ki je bolj prizadela zaveznice Francije. Radetzky je določila miru sprejel z nejevoljo, saj naj bi izrekel: *«Dan plačila ni več daleč!«* (Nedeljko, 1902: 27)

Leto 1809 je bilo za Habsburško državo eno važnejših obdobj revolucionarnih vojn. Avstrija se je pripravila na obračun s Francijo. Avstrijski nadvojvoda Karel, ki smo ga omenili na nemški fronti, je dejal: *«Borimo se za vse, kar nam je drago. Za vero, lastništvo, politiško in pravo prostost, red in postave proti napadom ljudstva, katero z nogami tepta vse vezi človeške družbe, ruši vse pravice ter brez zvestobe, vere, poklica in vesti hoče celo človeštvo potegniti v pogubo. Prostost Evrope se je zatekla pod naše zastave. Naj nikoli ne vihrajo kot sredstvo zatiranja v brezkrainih bojih podirajoče častilakomnosti!«* (Nedeljko, 1902: 30) Avstrija je odprla tri bojišča: na Bavarskem, v Italiji in na Češkem, kjer se je vojskoval tudi Radetzky. Radetzky je napredoval po lestvici generalskih činov, Napoleon pa je 10. julija 1809 zavzel Dunaj. Že, ko smo si ogledali biografski film o Ludwigu Beethovnu, smo se lahko vživeli v grozote in trpljenje prebivalcev Dunaja. Dunaj je bil obstreljevan s strani topništva, kasneje pa so vojaki plenili in posiljevali dunajski živelj. Padec Dunaja je posledica poraza pri Wagramu. V bitki pri Wagramu sta se spopadli združena francosko–italijanska vojska pod vodstvom Napoleona in avstrijska pod vodstvom nadvojvode Karla.

Po avstrijskem porazu pri Wagramu je Radetzky dobil ukaz, naj pomaga knezu Felixu Schwarzenbergerju reorganizirati avstrijsko vojsko (Oxfordova enciklopedija zgodovine,: 228). Avstrijska vojska je pri Aspernu porazila Francoze, vendar Radetzky ni sodeloval v tem spopadu, saj je branil vas Markgraf–Neusiedel. Med bitko je bil imenovan za drugega lastnika 4. kirasirskega polka in prvega lastnika 5. huzarskega polka, znanega kot »Radeckega huzarji« (Nedeljko, 1902: 35). V uradnem poročilu o bitki je bilo o Radetzkyem napisano: *«da je izborna dokazal svojo marljivost in vojaško sposobnost.»* (Nedeljko, 1902: 35)

Vseeno se je leto 1809 slabo končalo za Habsburžane, po drugi strani pa je bilo vznemirljivo in polno upanja za Slovence in Hrvate, ki so se znašli v Ilirskih provincah. Avstrijski cesar Franc I. se je moral odreči velikemu kosu ozemlja, Avstrija se je priključila celinski zaporji proti Angliji, hkrati pa se je Franc I. obvezal, da bo plačal 75.000.000 goldinarjev vojne odškodnine.

Ker je Evropi dominirala Francija, se je celina ponovno znašla v plesu vojne in smrti. 1812 je Napoleon odkorakal na Rusijo, dosegel uspeh pri Borodinu in katastrofo v Moskvi. Rusi so uporabili taktiko požgane zemlje in francoske čete je pričakala zlovesča ruska zima, nezadostna oskrba s hrano, oblačili in orožjem. Pri umiku iz Rusije so se Francozi soočali še z napadi Kozakov obenem pa se je sestavljala koalicija, ki bo porazila francosko vojsko. Radetzky je sestavil taktični načrt spopada pri Leipzigu in je striktno zagovarjal taktiko čakanja, torej francosko vojsko mora napasti združena vojska koalicije. Zagovarjal je uničenje francoskih enot, ki so iz zaledja poskušale oskrbovati ter pomagati Francozom pri umiku iz Rusije. Iz poročila dunajskemu vojnemu svetu je razvidno: *»Načelnik generalnega štaba, grof Radecki, si je z znano svojo hrabrostjo v odločilnih trenutkih pridobil največjih zaslug ter novih pravic, da ga spoštuje cela vojna.»* (Nedeljko, 1902: 39)

14. oktobra 1813 so se pri Leipzigu zbrale pruske, ruske, švedske in avstrijske sile, ki so čakale Napoleonove čete. Skupni poveljnik knez Schwarzenberg je v tem odločilnem trenutku nagovoril svoje može: *»Prišel je najimenitnejši trenutek svete vojske, junaki, razsodna ura bje – pripravite se za boj! Rusi! Prusi! Avstrijci! Vsi se bojujete za isto reč, za svobodo Evrope, za samostalnost svojih držav, za svojo slavo! Vsi za jednoga! Vsak za vse! S tem vzvišenim klicem začnite boj! Bodite zvesti temu geslu in zmaga je vaša!«* (Nedeljko, 1902: 40)

Napoleon je bil poražen, spopad pa poznamo pod imenom Bitka narodov in velja za največjo bitko do izbruha prve svetovne vojne. *»V tej bitki je bil Napoleon premagan. Z njo se je tudi*

končala francoska navzočnost vzhodno od Rena. Hkrati je bila pomemben korak do dokončnega poraza Napoleona. Po bitki so okrepljene zavezniške sile potisnile oslabiljeno Napoleonovo armado v Francijo. To je Napoleon še uspel doseči niz zmag v bližini Pariza v tako imenovanem šestdnevnem pohodu. A zmage niso bile dovolj pomembne da bi si francoska vojska opomogla od porazov. Na koncu je francoska vojska kapitulirala. Napoleon je bil ujet marca 1814 v Parizu in nato izgnan na otok Elbo.»
[\(http://www.casnik.si/index.php/2011/10/30/bitka-narodov-pri-leipzigu/\)](http://www.casnik.si/index.php/2011/10/30/bitka-narodov-pri-leipzigu/)

Radetzky je bil v tem spopadu ranjen in knez Schwarzenberg mu je daroval svoje odlikovanje reda Marije Terezije, veliki križ. Vojaška odlikovanja so se kar vrstila, od velikega križa Leopoldovega reda, ruskih odlikovanj sv. Jurija in red sv. Ane ter prusko odlikovanje red rdečega orla.

Naslednje važno obdobje Radetzkyjeve kariere je obdobje obnove Evrope in ohranjanje ravnovesja po določilih dunajskega kongresa. 1814 se je na Dunaju pričel kongres, kjer so se zbrali najpomembnejši diplomati. Kongres je vodil knez Klemens Wenzel von Metternich, ključna osebnost kongresa in evropske politike vse do marčne revolucije 1848. Glavna naloga kongresa je bila preprečiti ponoven vzpon Napoleona. Odločili so se za restavracijo monarhij, vzpostavitev meja, ki naj bi zagotovile ravnovesje v Evropi, na kongresu so se tudi povezale bolj konservativne države v Sveto alianso. Radetzky je bil posrednik med Metternichom in ruskim carjem Aleksandrom I. V Sveto alianso je, poleg Avstrije in Rusije, vstopila tudi Prusija. Vladarji teh treh držav so izjavili: *«..., da priznavajo za podlago svoje politike krščanstvo. Bratstvu narodov, ki ga je razglasila francoska revolucija, so nasproti postavili bratstvo krščanskih monarhov.»* (Cvirn in Studen, 2004: 9)

Kot lahko razberete, je kongres potekal v vzdušju konservativizma in podpiranja absolutizma, torej je nasprotoval razsvetljskim idejam po delitvi oblasti in suverenosti ljudstva. Ker so se vedno bolj krepile nove ideje, na primer, nacionalizem, so na dunajskem kongresu podpirali okrepitev cenzure in policijskega nadzora. Vztrajali so: *«..., da vladarska oblast izhaja od Boga in ne od ljudstva (legitimizem).»* (http://mss.svarog.si/zgodovina/3/index.php?page_id=7553) Vseeno pa so sprejeli nekatere ideje, ki zagovarjajo človekove pravice; na primer obsodili so trgovino s sužnji ter potrdili versko toleranco in emancipacijo Judov.

1. marca 1815 je udeležence dunajskega kongresa pretresla vest, da se je Napoleon vrnil in pregnal Ludvika XVIII. Bourbona s francoskega prestola. Anglija, Prusija, Rusija, Avstrija in Švedska so se ponovno povezale in pri Waterlooju dokončno porazile Napoleona, ki je bil izgnan na otok sv. Helene, kjer je umrl 15. maja 1821.

RADETZKY PO NAPOLEONU

Napoleonov poraz pri Waterlooju je Radetzkemu omogočil mirno življenje z družino, ki si jo je ustvaril že leta 1798, saj se je v Gorici poročil z grofico Franzisko (Frančiško) Romano von Strassoldo-Gräfenberg, s katero je imel 3 hčere in 5 sinov. Njegova tašča, zemljiška posestnica v Tržiču, mu je prodala graščini Neuhaus in Altgutenberg z vsemi pravicami in posestmi. Vse do leta 1819 je živel v Tržiču. O njegovi vlogi in pomenu za mesto Tržič bomo govorili kasneje.

Leta 1831 je bil nastavljen za poveljnika avstrijskih sil v Lombardiji. Ta položaj je ohranil vse do leta 1857 (Oxfordova enciklopedija zgodovine, 1993: 228). Radetzky je imel nalogo ustaviti italijanski risorgimento, italijansko prebujenje oz. preporod. Gibanje je povezano z nacionalnimi in liberalnimi idejami prve polovice 19. stoletja, ko so si Italijani prizadevali združiti Italijane v eni državi. Ker je Avstrija nadzirala Lombardijo in Benečijo, je gibanje pomenilo grožnjo ureditvi Evrope po dunajskem kongresu. Današnja Italija je bila v prvi polovici 19. stoletja razdeljena na več držav in državic, zato je bilo na tem območju ogromno vstaj in nemirov. Sveta aliansa je učinkovito krotila revolucionarna gibanja, na primer karbonarje, posluževala se je kongresov, eden je bil celo v Ljubljani (1821), o čemer je pisal Ivan Tavčar v delu *Izza Kongresa*. »Od januarja do maja 1921 je Ljubljana gostila kongres Svete alianse. Na tem kongresu so sodelovali avstrijski cesar, ruski car, neapeljski kralj in vrsta pomembnih diplomatov tedanje dobe. Osrednja oseba, ki je dajala ton tako zunanjemu dogajanju, še bolj pa zakulisju, je bil knez Metternich.« (Holz in Costa, 1997: 122) Na ljubljanskem kongresu je sodeloval tudi grof Radetzky.

Revolucionarna gibanja so dobila nov zagon po julijski revoluciji 1830 v Parizu, ko so Francozi pregnali zadnjega Bourbona, ki je uveljavljal absolutizem. Med Italijani se je pojavilo novo gibanje, Mlada Italija, in med vidnejšimi voditelji sta bila Giuseppe Mazzini in Giuseppe Garibaldi. »Mlada Italija si je prizadevala združiti demokratične in nacionalno

čuteče sile v Italiji okrog natančnega programa (neodvisnost, združitev, republika). Spremenila je metode delovanja: namesto konspiracije maloštevilnih skupin se je odločila za široko in organizirano propagando med prebivalstvom na celotnem območju Italije.» (Cvirn in Studen, 2004: 19) Gibanje Mlada Italija je spodbujal piemontski kralj Karl Albert.

Važen dogodek je bila smrt avstrijskega cesarja Franca I. (1835), zagovornika absolutizma, centralizma in konservativizma. Metternich je še vedno vodil avstrijsko državo v okviru konservativne politike, saj je Ferdinand, naslednik Franca I., upošteval očetovo oporoko, da naj ne sprejme sklepov brez posvetovanja z Metternichom (Bled, 1990: 39). Cesar Ferdinand se je tudi izkazal za vladarja s šibko voljo, celo bi lahko rekli, da je bil umsko zaostal (Bled, 1990), Avstrija pa se je soočala z vedno močnejše razvejanim nacionalnim in liberalnim gibanjem v vseh habsburških deželah in na Ogrskem. Cesarju Ferdinandu je uspelo povišati Radetzkega v feldmaršala (1836), Metternich pa je zatiral nemška, italijanska in madžarska nacionalna gibanja ter toleriral slovansko kulturno gibanje, kar je verjetno slovanskim narodom omogočilo preživetje. Že iz Metternichovega pisma lahko razberemo, da v avstrijski državi ne bo prevladal le en narod, ostali pa bi verjetno doživeli asimilacijo: *«Kako Francozi razumejo varovanje nacionalnosti, je pokazala Napoleonova država, v kateri sta postali Rim in Hamburg francoska obmejna municipija in so 10 do 12 milijonov Italijanov in Nemcev razglasili za Francoze. To je pretenzija, ki je Avstrija na škodo drugih narodov nikoli ne bo dovolila. V duhu avstrijske monarhije se takšna sprememba poimenovanja nikoli ne more dogoditi. Nikoli ne bo Madžarov, Italijanov ali Poljakov poimenovala za Nemce, temveč ima skrb za skupno življenje vseh svojih narodov.»* (Cvirn in Studen, 2004: 26)

Italijansko vprašanje je bilo, poleg madžarskega in nemškega, eden bolj perečih vprašanj. Radetzky je moral v Lombardiji in Benečiji krotiti nacionalna čustva italijanskega plemstva in meščanstva, medtem ko je bilo kmečko prebivalstvo zadovoljno z avstrijsko upravo, saj so se izboljšali življenjski pogoji. Avstrijska monarhija in Evropa so se bližale zgodovinskemu letu 1848, torej pomladi narodov. V Italiji so razmere postale napete leta 1846 z izvolitvijo monsinjora Mastaia za papeža Pija IX. Novi papež je veljal za liberalca in rodoljuba, torej zagovornika risorgimenta (Bled, 1990: 68). Naslednji korak je napravila kraljevina Piemont oz. Sardinsko kraljestvo, ki je spodbujala italijanske nacionaliste k združitvi. Že 1847 so v Milanu, središču Lombardije, izbruhnile ulične manifestacije in Radetzky se je zavedal, da je avstrijska oblast nad Lombardijo ogrožena. Opozoriti vas moramo, da je bil Radetzky leta 1847 star 81 let, vendar je kljub starosti pripravil avstrijsko vojsko na izbruh splošne vstaje.

Težave, s katerimi se je spopadal, so bile: premajhno število mož, saj je njegova vojska štela le 34 000 mož (Bled, 1990: 69) ter slaboumen vladar na habsburškem prestolu. Radetzky je bil v dobrih odnosih s Francem Jožefom, bodočim habsburškim vladarjem, vendar je bil Franc Jožef leta 1848 še vedno brez politične moči, saj je Avstrijo vodil Metternich. Piemontski kralj Karel Albert je že februarja 1848 zbiral čete na meji z Lombardijo in razmere so se zaostrile po izbruhu revolucije v Parizu. Na Ogrskem je Lajosh Kossuth zahteval sestavo madžarske vstaje, 11. marca pa so v Pragi Čehi postavili svoje zahteve.

13. marca 1848 je na Dunaju izbruhnila revolucija, znana kot marčna revolucija. Odstop Metternicha, ukinitve cenzure in obljuba, da se bo sestavila ustava, ni preprečila nemirov in vstaj v vsem avstrijskem cesarstvu. 17. marca 1848 so v Milanu izbruhnili nemiri in Radetzky ni hotel izčrpavati svojih čet v uličnih bojih, zato je konec marca izpeljal umik v trdnjavo Quadrilatero, od koder je lahko nadziral Verono, Mantovo in Legnano (Bled, 1990: 73). 21. marca so Benečani razglasili republiko. 23. marca je Karel Albert vdrl v Lombardijo. Radetzky je ostal v Quadrilateru ter vodil defenzivno taktiko in čakal na boljše čase. V pismu hčeri Frideriki je zapisal: » *Sardinski kralj je potegnil krinko z obraza pa se postavil upor na čelo; tedaj se bo treba pripraviti, da se začetkom spomladi vdarimo pred vrati milanskimi.*« (Nedeljko, 1902: 48) Radetzkemu se je pridružil Franc Jožef, kar je sklenila Franceva mati nadvojvodina Sofija. Franc Jožef je bil imenovan za guvernerja Češke in mati se je bala, da bo prišlo do nasilja, s katerim bi si Jožef kompromitiral prevzem oblasti. Srečanje Radetzkega in Franca Jožefa je bilo važno, saj je Radetzky mlademu nadvojvodu obljubil pripravljenost zatreti revolucijo na Dunaju, ko bo končana vojna v Italiji (Bled, 1990: 77). Revolucijo na Dunaju je kasneje zatrl feldmaršal Windisch-Grätz, vendar Franc Jožef ni pozabil na podporo ostarelega generala.

Avstrijska vlada je neuspešno poskušala po diplomatski poti rešiti spor s Piemontom. Radetzky je že 22. julija izdal naslednje povelje: » *Vojaki!... Na Vaši zvestobi in hrabrosti razbilo se bode počenjanje fanatizma in novotarstva, kakor se ob skali razdrobi steklo. Še mi je v roki meč, katerefa sem skozi 65 let vihtil v marsikateri vojski. Rabil ga bom, da branim mir dežele, katera je nedavno bila še srečna, a jo zdaj hoče blazna stranka treščiti v nepregledno nadlogo. Vojaki! Nač cesar se zanaša na Vas, Vaš stari poveljnik Vam zaupa! To je dovolj. Naj nas nikar ne silijo, da razvijemo zastavo dvoglavega orla. Njegove peruti še niso opešale. Naše geslo bodi: Pomoč in mir krotkemu, zvestemu državljanu, pogin pa sovražniku, ki z zlobno roko razdira mir in srečo narodov!*« (Nedeljko, 1902: 48 in 49) 25. julija 1848 je v

bitki pri Custozzi pomendral piemontsko vojsko in čez nekaj dni se je vojskovanje končalo s premirjem. Avstrijska zmaga pri Custozzi je močno odmevala v Habsburški monarhiji in Benečani so se zavedali, da bodo kmalu izgubili neodvisnost in republiko. Benetke kot središče Beneška republike so bile oslabiljene zaradi izbruha kolere ter poražene 22. avgusta 1849 in revolucija v Italiji je bila zaključena.

Radetzky je bil po ponovni zasedbi Milana odlikovan z velikim križem reda Marije Terezije in vojaškim redom »zmagonosca« Sv. Jurija 1. vrste. Uspelo mu je osvojiti celotno Lombardijo in je pisal cesarju Ferdinandu: *»Milansko mesto je naše! Podalo se je milosti Vašega Veličanstva in sem danes s hrabro našo vojno prišel vanje. Pijemonteška vojna je danes po noči ostavila mesto in mora vsled včeraj sklenjene pogodbe jutri zvečer biti onstran Ticina, torej zunaj dežele Vašega Veličanstva. Pred dvema tednoma je vojna pri Veroni začela prijemati sovražnika. V tem časi je pri Somma – Campagni, Custozzi, Volti, Cremoni, Pizzighetona in v dvadnevem boji pred Milanom slavno premagala nasprotnika ter že štirinajsti dan gospoduje v glavnem mestu Lombardije. Vojna in njeni voditelji mislijo tedaj, da so zvesto spolnili dolžnost do svojega cesarja in drage domovine, zakaj ni ga več sovražnika na Lombardski zemlji.«* (Nedeljko, 1902: 57 in 58)

2. decembra 1848 je Ferdinand abdiciral in novi cesar je postal Franc Jožef. Leta 1849 je piemontski kralj Karel Albert ponovno Avstriji napovedal vojno. Radetzky je bil pripravljen na spopad. Spopad je bil pri Novari. Sardinici so imeli 30 000 mož več kot Avstrijci, vendar so Avstrijce rešile okrepitve (Nedeljko, 1902: 63). Kralj Karel Albert je poskušal skleniti premirje, a ob avstrijski zavrnitvi se je odpovedal prestolu. 26. marca 1849 je Radetzky z Viktorjem Emanuelom, novim piemontskim kraljem, sklenil premirje. Zaradi sklenitve premirja je svojim vojakom izrazil navdušenje: *»Vojaki! Izvrstno ste rešili svojo obljubo. Začeli ste vojsko s sovražnikom, ki je bil po številu večji od Vas in v petih dneh ste ga premagali in vojsko končali. Nikdo Vam ne bo mogel vzeti slave, da je ni hrabrejše in zvestejše vojne od te, kateri je moj gospod in cesar dal za poveljnika. Vojaki! Zahvaljujem Vas v imeni cesarja in domovine za hrabra Vaša dela, za Vašo voljnost, za zvestost Vašo. Žalostno se ozira moje oko na grobe naših bratov, kateri so umrli v slavnem boju; ne morem govoriti tistim, ki so ostali živi in jih zahvaljevati, ne da bi se z ginjenim srcem tudi ne spomnil mrtvih. Vojaki! Najtrdovratniši naš sovražnik je nehal kraljevati; sklenil sem ž njegovim naslednikom, mladim kraljem premirje, katero nam je porok, da bo kmalu sklenen mir. Vojaki! Z veseljem nas je*

sprejela dežela našega sovražnika – bili ste priča vsprejela nas je kot rešnike in ne kot zatiralce. Pokazali bodete, da ste tega zaupanja vredni, pokazali z moškim obnašanjem celemu svetu, da so avstrijski vojaki jednako strašni v boju, kakor so pošteni v miru, da smo prišli braniti in ne razdirati!» (Nedeljko, 1902: 63 in 64)

Novi cesar Franc Jožef je Radetzkega odlikoval z zlatim runom in v njegovo čast dal kovati zlate, srebrne in bronaste svetinje z napisom »Josephus Comes Radetzky Summus Austriae Dux«, kar pomeni Jožef grof Radetzky Avstrije najvišji poveljnik. Prav tako je postal častni meščan Dunaja. Ruski cesar mu je izročil zlato maršalsko palico in ga imenoval za maršala ruske vojske in lastnika huzarskega polka.

Radetzky je v svoji 72 let dolgi vojaški karieri dobil 42 odlikovanj, vključno z najvišjimi možnimi priznanji. Umrli je v Milanu 2. januarja 1858 in cesar je izdal ukaz, da naj 5. huzarski polk za vedno nosi ime polk Radetzkega oz Radeckega huzarji. Vojska je žalovala 14 dni in po vojašnicah so bile razobešene črne zastave. Pokopali so ga 18. januarja in sam cesar je vodil vojaški obred. Pokopan je na gradu Wetzdorf, med ostalimi 200. avstrijskimi junaki, ki so si zaslužili to čast.

Radetzky v Tržiču

Kot smo že omenili, se je Radetzky 1798. leta poročil z grofico Franzisko Romano von Strassoldo-Gräfenberg. Njegova tašča, zemljiška posestnica v Tržiču, mu je prodala graščini Neuhaus in Altgutenberg z vsemi pravicami in posestmi. Radetzky je v Tržiču poznan kot maršal Jožef Venčeslav Radetzky, ki velja za velikega dobrotnika mesta in njegovih prebivalcev. Njihova usoda se je prepletla z maršalovo leta 1807, ko je za 60 000 goldinarjev od tašče odkupil njene posesti v Tržiču (Hladnik, 2009: 5). Radetzky je torej vse od 23. februarja 1807, z vmesnimi vojnimi presledki, pa do 19. novembra 1819 živel v Tržiču (Kragl, 1936: 124).

Tržič je od 12. decembra 1492 imel trške pravice in je imel odlično lego za razvoj gospodarstva. Leži ob važni poti proti Ljubelju, na sotočju Tržiške Bistrice in Mošenika, kjer velik vodni padec lahko poganja stroje in naprave. Pot čez Ljubelj je potekala že v antičnih časih, kar so dokazovali rimski kamni ob poti, danes pa se nahajajo v Celovškem muzeju. Stara pot je povezovala Virunum na Gosposvetskem polju z Emono. Promet se je povečal leta 1382, ko so Habsburžani zasedli Trst. Da je Tržič ležal ob važni prometni poti, dokazuje napor koroških in kranjskih deželnih stanov v 16. stoletju, da bi staro tovarno pot razširili in povečali pretok blaga in ljudi (Kragl, 1936: 6). Prometna pot mimo Tržiča čez Ljubelj je bila važna tudi za deželnega kneza, saj je imel znatne dohodke s pobiranjem mitnine na Ljubelju. Po razširitvi prometne poti, se je mitnica premaknila v Tržič. Da je Radetzky izbral Tržič kot kraj bivanja, je pripomogla tudi obrambna lega naselbine, saj jo obdajajo strma pobočja storžiške skupine in Karavank.

Ob pregledu in analizi gradiva in drugih zgodovinskih virov smo ugotovili, da se večina pisnega gradiva nanaša na delo Viktorja Kragla, tržiškega župnika v obdobju med obema vojnama. Avtor trdi, da je Radetzky že pred letom 1807, torej ob nakupu tržiške posesti, od Jerneja Pollaka kupil zemljo na Blekah (Kragl, 1936: 72). Zemljišče je bilo vredno 1700 forintov, nahaja pa se na ravnini pod staro cesto iz Tržiča proti Podljubelju, današnja Krajevna skupnost Ravne, po domače Fabrika. Tu je 1807 ustanovil moderno pilarno, ki je delovala pod nadzorom angleškega izvedenca Josepha Duttona in pilarskega mojstra Adama Dumerja, znanega kot Kropar, in je izdelovala pile iz cement-jekla (Kragl, 1936: 70). Na Blekah je postavil še tri stanovanjske hiše namenjene delavcem v pilarni in skladišče. Za eno

izmed stanovanjskih zgradb se je uveljavilo ime Cimpermanska guta (Kragl, 1936: 71). Joseph Dutton je kmalu umrl, pilarna pa je delovala še 70 let, potem je ta dejavnost zamrla, danes pa nas na pilarno spominjata cesta Pot na pilarno in ime Fabrka, saj je bilo izvirno ime obrata »Feilenfabrik« (Petek, 2001: 20).

Slika 2: Pot na pilarno, ki vodi na Fabrko

Slika 3: Vodne rake na Fabrki

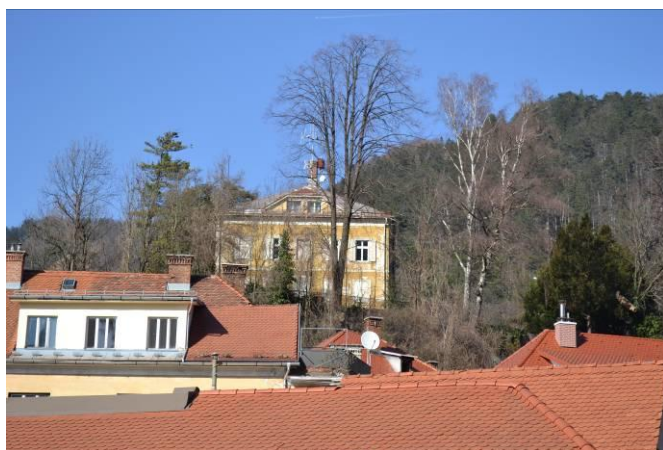
Odločilni dogodek, ki je spodbudil Radetzkyjevo poslovno žilico in filantropko dejavnost, je bil veliki požar v Tržiču leta 1811, a najprej moramo omeniti, da je Radetzky leta 1809 za kratek čas zapustil Tržič. 1809 je Napoleon zasedel Kranjsko, ki je postala del Ilirskih provinc, in Radetzky se je moral umakniti iz Tržiča. Njegovo posest je vodil grajski oskrbnik Janez Kokalj.

Francoska oblast je na Slovenskem in s tem tudi v Tržič, zanesla vrsto upravnih, sodnih, šolskih in cerkvenih reform. Francoska oblast sicer ni hotela uperiti domačega plemstva zoper samo sebe, a je precej spremenila njihovo tradicionalno vlogo. *Organični dekret 1811* je namreč dokončno pretrgal s starim redom. Plemstvu so odvzeli sodne pravice in v vsakem okraju postavili mirovne sodnike. 1. 1. 1812 so postali prebivalci Ilirije enaki pred zakonom, saj je začel veljati Napoleonov *Code Civil* oz. Napoleonov zakonik. Upravno so razdelili Ilirijo na province, dalje na distrikte in občine. Ljubljana je postala prvič in zadnjič glavno mesto večnarodne entitete segajoče od Vzhodne Tirolske do Kotorja. Francozi so na področju šolstva na Slovenskem začeli uvajati učenje narodnega jezika v štirirazrednih podeželskih šolah. Ustanovili so tudi Akademijo, ki pa zaradi gmotnih razlogov nikdar ni povsem zaživela. Nanjo smo Slovenci čakali še nadaljnje stoletje. Francozi so bili na področju cerkvene organizacije še bolj radikalni kot jožefinski čas, saj so ukinili vrsto praznikov, prepovedali procesije in druge verske kulte. Ukinili so še tistih nekaj samostanov, ki so se

izmuznili pronicljivemu pogledu Jožefa II. Cerkev je izgubila tudi vsakršno izobraževalno vlogo, duhovniki pa so odtlej morali voditi matične knjige.

Francoska oblast je modificirala položaj kmeta. Temu je sicer zmanjšala dajatve gosposki za eno petino, vendar mu je po drugi strani povečala neposredne davke državi. Kmetje so tako ostali razočarani nad novo oblastjo, saj so upali na popolno odpravo fevdalizma. Večino francoskih odredb je restavrirana avstrijska oblast ukinila, obdržala pa je denimo zakon o delitvi zemljišč ali pa zakon o odpravi cehov, kar je močno vplivalo na zagon manufakturne dejavnosti v Tržiču. Dokončno so tudi ukinili deželne stanove in gosposki odvzeli vse patrimonialne sodne pravice. Kljub vsemu, so po vključitvi ozemlja bivših Ilirskih provinc v stari avstrijski okvir, slovenske dežele z izjemo Štajerske gosposki še naprej plačevale petino dajatev manj, kot v ostalih delih države.

Radetzky je kot lastnik tržiške gosposčine moral sprejeti novosti francoske oblasti, torej ukinitve patrimonialnega sodstva in zmanjšanje dajatev. Največji dragulj med nepremičninami je predstavljal grad Neuhaus, ki se je nahajal na griču nad starim mestnim jedrom lociranem ob nekdanjem razvodju potoka Mošenik in reke Tržiške Bistrice (na kratko Bistrice).

Slika 4: Grad Neuhaus in Kamnek, vrh grebena Pirmance

Grad je imel srednjeveško zasnovo, saj je nadziral važno trgovsko pot med Kranjsko in Koroško, ki je potekala čez Ljubelj. Stari grad Neuhaus ne obstaja več, saj je bil uničen v enem izmed največjih in najstrahotnejših požarov v Tržiču (Kragl, 1936: 14). Iz pisnega gradiva vam lahko podamo bežen vtis o starem gradu. Imel je obzidje, grajsko dvorišče, hleve za konje, vozarnico, pivovarno, dve žitnici, ena za domačo oskrbo, druga je bila sodnijska, kjer se je zbiralo žito kot davek ali kazni za prestopke. Ob grajskem posloplju so uredili

vodnjak, ribnik, kapelo sv. Lenarta. V gradu je bila tudi gostilna, oskrbnikova pisarna, vinska klet, v zgornjih prostorih bivalni prostori za grajsko gospodo, zanimiv pa je podzemni hodnik do cerkve Sv. Andreja (Kragl, 1936: 124–125).

Slika 5: Podzemni hodnik, ki povezuje grad Neuhaus s cerkvijo Sv. Andreja

V noči z 29. na 30. marec 1811 je v Tržiču izbruhnil požar. Najboljši opis tega požara je podal Viktor Kragl v delu *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Požar je uničil vsa poslopja na desnem bregu Bistrice (Kragl, 1936: 14). Požar naj bi izbruhnil v kovačnici Matije Klanderja in s pomočjo vetra je nenadzorovano uničeval lesene zgradbe. Zagorela je tudi gozdnata okolica in prebivalci so lahko samo reševali gola življenja. Pogorelo je 151 hiš, nad 60 delavnic in okoli 40 hlevov ter gospodarskih poslopij. Umrlo je 75 ljudi. Kragl poroča, da je bilo med preživelimi veliko ljudi z opeklinami, in nekateri so od travme ohromeli ali ostali nemi (Kragl, 1936: 14). Po požaru je ostalo le 39 hiš in župnijska cerkev (Podlogar, 1931: 141).

Središče Ilirskih provinc je bilo v Ljubljani in francoski guverner Marmont je o tej tragediji nemudoma poročal v Pariz. Napoleon je odobril 100 000 frankov pomoči, a nesreča nikoli ne počiva, saj je v Kranju izbruhnil požar, zato se je Marmont odločil, da se Tržičanom dodeli 70 000 frankov pomoči, Kranjčanom pa 30 000 (Kragl, 1936: 14–15). Pomoč, ki jo je Francija namenila Tržiču, je bila važna za nadaljnji razvoj in urbanistično zasnovo naselbine Tržič, izkazal pa se je tudi Radetzky, ki je denarno odškodnino za izgubo gradu Neuhaus v požaru, razdelil med reveže. Francoskim oblastem je tudi ponudil pomoč pri zagonu manufakturne proizvodnje v Tržiču, s tem je Radetzky fasciniral francoskega upravnika, ki je zapisal: *»Da je grof Radetzky, šef generalštaba Njegovega veličanstva avstrijskega cesarja ter imetnik*

tržiškega gospostva, dokazal svojo vdanost in domoljubje s tem, da je žrtvoval ogromno sredstva in denarne žrtve, da bi pridobil najboljše rokodelce in delavce ter da izdeluje jeklo, ki se po kakovosti lahko primerja s tistim iz najboljših angleških tovarn ...» (Petek, 2001: 21).

Zakaj so Francozi hitro ukrepali pri obnovi Tržiča? Kot smo že omenili, se Tržič nahaja na važni prometni poti proti Koroški, na Ljubelju je bila meja med Avstrijo in Ilirskimi provincami, zato je bila tu nastanjena francoska straža, v mestu Tržič pa so Francozi postavili mitnico. Z obnovo naselbine so Tržičani sprejeli protipožarna gradbena pravila, ki so danes del kulturne dediščine: požarni zidovi, kamniti podboji in balkoni, železna vrata in polkna (oknice). Zgradbe v starem mestnem jedru so dobile klasicistična pročelja in okrasja. Travmatična izkušnja je spodbudila vsakoletne Florijanove procesije 4. maja.

Slika 6: Tržič v drugi polovici 19. stoletja.

Na sliki vidite obnovljeni del Tržiča, manufakturne obrate ter grad Neuhaus. Levo nad gradom sta Brežce in pogozden Kamnek.

Slika 7: Protipožarna gradnja – železna polkna

Slika 8: Protipožarna gradnja – železna vrata in kamniti podboj

Radetzky je v požaru izgubil grad Neuhaus. Francozi so mu dodelili 7000 frankov pomoči, ki jih je, kot smo že omenili, dodelil tržiškim pogorelcem. Z lastnimi sredstvi se je lotil gradnje manjšega grajskega poslopja, kar pomeni, da so mu Francozi dovolili bivanje v Tržiču. Novi grad Neuhaus, ki ga domačini imenujemo Grad, je dal postaviti nižje od starega gradu, pod Brež'ce, kjer so danes vrtovi, zato so morali urediti grajsko planoto. Pri gradnji Gradu in gospodarskih poslopij ter urejanju parka, sadovnjaka in zelenjavnega vrta, je zaposlil domačine. Grad Neuhaus je zgrajen v klasicističnem stilu, grajski park pa odseva poznobaročni francoski slog. Grad je dobil novo dostopno cesto in vhodna vrata imenovana Zgornji Konc, grajsko dvorišče ter opečno zidan paviljon. Pod Gradom, kjer so danes Osnovna šola Tržič, Glasbena šola Tržič, Ljudska univerza in nekaj večstanovanjskih zgradb, so uredili sadovnjak, ribnik, zelenjavni vrt, gospodarska poslopja in konjušnico. To območje so poimenovali Pristava, ki se je raztezalo vse do izhoda v Cerkveno ulico, Kragl pa trdi, da je Radecky uredil Pristavo z namenom, da bi zaposloval revne Tržičane in tako reševal njihovo socialno stisko (Kragl, 1936: 125).

Ker je požar uničil veliko gozdnatega območja, je Radetzky izpeljal velika pogozdovalna dela, obenem pa v parku uredil mrežo poti. Še vedno lahko občudujemo stara drevesa in ohranjene poti, na žalost pa lahko poročamo o propadanju Gradu, na območju stare konjušnice pa je danes parkirni prostor. Važna drevesna vrsta je veliki jesen, saj s koreninami varuje nasute brežine pred erozijo, torej področje, kjer so uredili prostor za Grad in grajski park. Pod nadzorom Radetzkega so posadili ogromno domačih in tujerodnih drevesnih vrst:

tiso, lipo, divji kostanj, pravi kostanj, hrast, gaber, ipd. Lipa ima zanimivo lokacijo, saj zaključuje stopnice, ki so povezovale Pristavo z Gradom. Grad Neuhaus in grajska posest sta po Radetzkyem zamenjala več lastnikov, a zadnji pečat jim je dala družina Gassner. Med vojno je bil Grad sedež nemške okupacijske uprave v Tržiču, po vojni pa je bil nacionaliziran in v obdobju med leti 1950 in 1997 otroški vrtec, ki sta ga obiskovali naša mentorica in raziskovalka iz naše skupine.

Slika 9: Tržič fotografiran z grajske planote ter stara lipa

Slika 10: Osnovna šola Tržič na območju Pristave

Nad Brež'cami se dviga greben Pirmance in najvišji vrh je Kamnek (ali Kamnjek), ki je danes ena izmed najbolj obiskanih pešpoti v Tržiču oz. je del planinske poti proti Košuti, grebenu v Karavankah, ki slovi po gostoljubnih planšarijah. Kamnek je bil golo področje in njegovo pogozdovanje se je pričelo z Radetzkyem. Nasadili so črni in zeleni bor. Ob poti na Brež'ce se nahaja tako imenovano francosko znamenje, ki po ljudskem izročilu obeležuje spomin na umrle francoske vojake, ki so pomagali gasiti požar leta 1811, dejansko pa gre za obeležje posvečeno padlim francoskim vojakom pri umiku s Kranjske leta 1813.

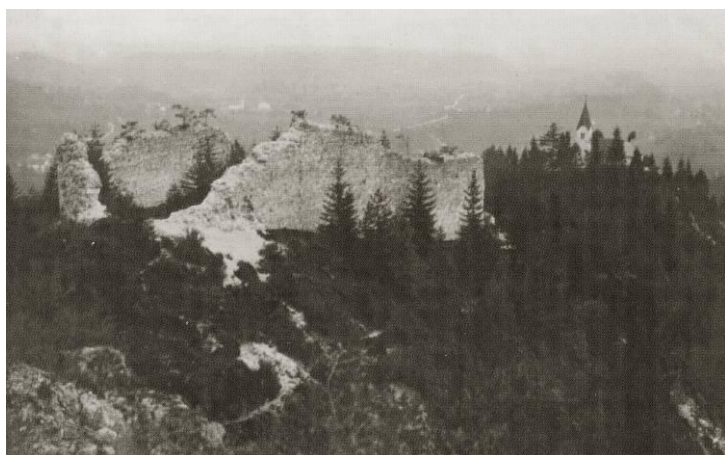

Slika 11: Brež'ce in pogozden južni del grebena Pirmance

Slika 12: Obeležje posvečeno francoskim vojakom

Radetzky je bil tudi lastnik gradu Altgutenberg (oz. Gutenberg), ki pa je bil ruševina že od potresa 1511, danes pa je del nepremične kulturne dediščine v tržiški občini. Nahaja se nad Bistrico pri Tržiču ob planinski poti na Dobrčo. Domačini ga poznamo pod imenom Hudi grad in je povezan z legendo o zakleti grajski hčeri, ki kot kača čaka na odrešitev. Ena najbolj znanih rodbin, ki je posedovala ta grad, so bili Lambergi in predvideva se, da se je prvi ljubljanski škof Žiga Lamberg rodil prav v tej graščini (Kragl, 1936: 122). Sama graščina ni imela velike gospodarske vrednosti, je pa imela posest. Radetzky je posedoval gozdne površine na območju današnje Ročevnice.

Slika 13: Grad Altgutenberg. Na desni strani je cerkev Sv. Jurija.

Kot smo že omenili, je Radetzky po požaru pričel posegati v tržiško gospodarstvo, kjer so že prevladovali naslednje obrti in dejavnosti: nogavičarstvo, kovaštvo, kolarstvo, oglarstvo, čevljarstvo ter tekstilna in barvarska dejavnost. Med prvimi ukrepi, ki jih je sprejel, je bil poskus reje švicarskega goveda in merino ovac na treh kmetijah na območju današnjega naselja Pristava blizu Tržiča. Prejšnji lastnik, Mihael Mulej, je prodal posestvo za 19 000 goldinarjev (Kragl, 1936: 126). Posestvo je že vsebovalo gospodarska poslopja, njive, travnike in gozdove. Z ovčjerejo je poskušal okrepiti nogavičarsko dejavnost, vendar ta pasma ovac ni primerna za alpsko podnebje, zato jih je veliko poginilo. Ovčjereja niti ni bila napačna izbira, saj je Radetzky posedoval planine. Največja je bila na Kokovnici, na zahodnem robu Kriške gore, ki se dviga nad Tržičem. »*Paša je bila sočna in na vrhu Kokovnice je bilo jezerce, kjer so napajali živino.*« (Kragl, 1936: 1)

Po požaru se je Radetzky osredotočil na manufakturno dejavnost, predvsem ga je zanimalo fužinarstvo oz. železarstvo. Radetzky se je zavedal, da lahko na področju Tržiča ustanavlja več manufakturnih obratov povezanih s fužinarstvom, saj je bilo dovolj vode, oglarska dejavnost je bila razvejana, na območju Karavank pa so obstajala nahajališča železove rude

(Lipoglavšek—Rakovec, 1954: 128). Z ustanavljanjem manufaktur je poskušal pomagati tržiškim prebivalcem, saj jim je nudil delo tako kot pri gradnji Gradu in urejanju parka kot pri ostalih pogozdovanih delih.

Važen projekt ponovnega zagona manufakturne dejavnosti v Tržiču je bila ustanovitev topilnice za železo oz. plavža na Čegelšah leta 1813 (Lipoglavšek-Rakovec, 1954: 128). Radetzky je verjel, da bo s topilnico dosegel neodvisnost tržiške obrti od koroškega grodlja (Petek, 2001: 20). »Akt, s katerim mu sekretariat kranjske intendance ilirskih provinc izdaja to koncesijo, utemeljuje potrebo po postavitvi topilnice s tem, da občina Tržič sestoji skoro iz samih podjetnikov in rokodelcev, ki predelujejo železo in se tako oni, kakor tudi prebivalci sosednjih vasi s tem preživljajo.« (Lipoglavšek-Rakovec, 1954: 128) Kljub podpori francoskih oblasti, dejavnost ni bila uspešna, saj se je izkazalo, da je železove rude premalo, zato je topilnica kmalu prenehala delovati, železo pa se je uvažalo s Koroške.

V osrčju starega mestnega jedra, na Balosu in Paradižu, je ustanovil ali obnovil fužine za izdelavo surovega železa in železnih izdelkov. Najstarejša fužina in kovačnica po letu 1811 je Germovka, kasneje jih je bilo v Tržiču 14 (Tržiški muzej bo važna ustanova, 1954: 7).

Slika 14: Germovka

Slika 15: Nastavka za norca in vodno kolo, vodna raka

Germovka je najboljše ohranjena manufakturna delavnica. Bila je prva tržiška fužina in kovačnica, nahaja se v Kovaški ulici ob vodnih rakah, umetni strugi Mošenika, in ima status nepremičnega spomenika lokalnega pomena. V njej so vse do leta 1948 izdelovali kmečko orodje in še vedno so delno ohranjene vodne naprave. Germovka se danes uporablja kot razstaveni prostor obenem pa se Tržiški muzej trudi dokončati obnovo objekta, ki se je pričela leta 2013. Restavrator in konservator Tržiškega muzeja Boštjan Meglič je obljubil novo

leseno kolo in obnovo norca, kladiva v Germovki. Prav v tem letu, 4. februarja 2014, je bila v Germovki predstavljena prostorska instalacija Paradiž v fužini in kovačnici Germovka avtorja Mateja Andraža Vogrinčiča. Koliko pomeni Tržičanom obnova in ponovna raba starih objektov, smo avtorji raziskovalne naloge videli ob samem dogodku. Kljub slabim vremenskim razmeram, se je trlo domačinov, otvoritve prostorske instalacije se je udeležil tudi župan Tržiča, mag. Borut Sajovic.

Ko govorimo o fužinah in kovačijah, moramo omeniti znano fužino na Njivi, področju na desni strani Bistrice, v smeri proti Lomu in Jelendolu. Radetzky je odkupil fužino od Matevža Pollaka, saj dotični ni imel moških potomcev (Kragl, 1936: 50). Poleg fužine, kjer so izdelovali kose, je postavil poslopje, kjer so bivali graščinski uradniki. Kasneje, konec 19. stoletja, se je fužina razvila v Kosarno Kajetana Ahačiča, po nacionalizaciji pa v Tovarno kos in srpov (TOKOS).

Slika 16: Tovarna kos in srpov

Radetzky je tudi spodbujal izobraževanje. Tržiški župnik Valentin Prešeren, stric pesnika Franceta Prešerna, je v Tržiču služboval od 1807 do 1819, in je maršala prepričal, da je v enem izmed gospodarskih poslopij na Pristavi pod Gradom odstopil dve sobi za šolski pouk. Pouk je bil prvič šele 15. oktobra 1822 (Kragl, 1936: 54), ko je Radetzky zapustil Tržič,

vendar Tržičani niso pozabili na novo nesebično pomoč. Leta 1815 je tudi določil vsakoletne nagrade za tri najboljše tržiške učence. V trajno last je zapustil celo dve srebrni kolajni, s katerimi sta bila občasno odlikovana najboljši učenec in učenka (Petek, 2001: 22).

Slika 17: Parkirišče ob Glasbeni šoli, kjer je včasih stala stara konjušnica

Omenili bi še tri znane Tržičane, ki so bili zaposleni na tržiški gosposčini. Prva sta zakonca Kurnik, ki sta bila starša Vojteha Kurnika, tržiškega pesnika in sodobnika Franceta Prešerna. Oče, izučen kolar, je delal kot kočijaž, mati pa je delala v graščinski kuhinji. Naslednji je Janez Pogačnik, zadnji grajski oskrbnik, umrl je leta 1865. Veljal je za garača in dobrega predstojnika ter je ustanovil prvo tržiško pevsko društvo (Kragl, 1936: 53). Ker je komponiral, je ustvaril delo *Te Deum* v čast Radeckemu.

Leta 1819 je Radetzky bankrotiral, saj ni mogel odplačevati posojil, ki jih je vzel za uresničevanje velikopoteznih načrtov v Tržiču. Vse svoje nepremično premoženje je podelil baronu Dietrichu, ki je v zameno poravnal grofove dolgove. Baron Dietrich je prejel Grad, Pristavo, okoliške pašnike, travnike, gozdove, planine, rudokope, fužine na Njivi, Paradižu in Balosu, stanovanjske zgradbe, skladišča in pilarno na Fabrki, žebljarno, rudarsko kovačijo in ostale nepremečnine. Čeprav je Radetzky zapustil Tržič, se je ohranil spomin nanj. Sredi glavnega trga v Tržiču (Trg svobode 23) je stala gostilna Pri Klandru imenovana Hotel Radecki, katere pročelje je krasila maršalova slika (Kragl, 1936: 26). Da so Tržičani čislali Radeckega, je bilo vidno 25. septembra 1852, ko je 86-leten maršal zadnjič obiskal Tržič ter je bil deležen veličastnega sprejema (Kragl, 1936: 128). Med nemško okupacijo je bila cesta na Fabriko imenovana »Radetzkystrasse« (Petek, 2001: 22), kar pa so po vojni vnovič spremenili v Pot na pilarno. V drugi polovici 20. stoletja je na Fabrki deloval bife Radecky, Občina Tržič je postavila informacijske table o grofu Radeckem, obnavlja se Germovka ipd.

Radetzky je kljub izgubi tržiškega gospostva vseeno ostal tesno povezan s Slovenci, predvsem na Kranjskem, saj mu je cesar Ferdinand podaril grad Tivoli v Ljubljani. Vse od leta 1815 do 1856 je skrbel za urejanje vrtnih nasadov, ki so zametek javnega mestnega parka v Ljubljani. V Ljubljani so se ga tudi spominjali z dvema kiparskima skulpturama. *»Leta 1852 so prebivalci Ljubljane v parku Zvezda postavili kip grofa Radetzkega v maršalski uniformi v naravni velikosti. Kot je pojasnjeval napis na podstavku, je kip prikazoval maršala med bitko z Italijani 1849, kako hrabri vojake z obljubo, da bo bitka kratka. Šest let kasneje je mestna uprava ugotovila, da kip, ki je bil samo odlitek, ni bil dovolj ugleden spomenik. Zato so pri slavnem dunajskem kiparju, Antonu Dominiku Ferkornu, naročili nov doprsni kip Radetzkega. Kip v naravni velikosti so shranili v mestnih depojih, kjer je ostal do leta 1882, ko so ga ponovno postavili pred Tivolskim gradom. Doprsni kip, ki ga je izdelal Ferkorn, je feldmaršala prikazoval z mešanico izrazitega realizma - z njegovo uniformo in medaljami in romantičnega žara - Radetzky je bil upodobljen s krono iz lovorja.«* (Jezernik, 2004: 7) Oba kipa, pred Tivolskim gradom in v parku Zvezda, so odstranili 30. decembra 1918, kar lahko pojasnujemo s slovenskim nacionalizmom in posledicami razglasitve Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev 1. decembra 1918.

Radetzky je resnično navdihoval Slovence, tudi vojake v Radetzkyjevih bojnih vrstah, o čemer pričajo tudi naslednji stih posvečeni maršalu (Petek, 2001: 19), ki so ga Slovenci nemalokrat imenovali kar »Oče Radetzky«:

»Oj, zdaj na Laško pojdemo,
Bog ve, če kdaj se vrnemo!

Radecki pa na konj' sedi,
Nas, mlade fante, on dobi.

Radecki pa na konj' sedi,
Pa rožniven'c v rokah drži.

Radecki pa korajžo ma
kersame mlade fante ma.

Radecki pa na konj' sedi,
pa oster meč v rokah drži.

Le zahvalimo vsi Boga
ker nam še še Bog Radeckega da! ...«

Smernice razvoja gradu Neuhaus

Preden vam bomo predstavili zaključek naše raziskovalne naloge, bi radi na kratko predstavili smernice razvoja gradu Neuhaus. Grad Neuhaus stoji zagotovo na najmarkantnejši točki tik nad starim delom mesta Tržič. Občina Tržič je zato v letu 2012 vložila zahtevo za izdelavo konservatorskega načrta gradu Neuhaus in njegove okolice. Naročnik je želel »**zaščiten**o območje ponovno oživiti; stavbo enovito obnoviti, prostore nameniti za razstavne prostore tržiškega muzeja in izkoristiti za družbeno-kulturno dogajanja ter urediti vplivno območje spomenika, h kateremu prištevamo okolico s parkom.« (Repše, 2012: 3).

Vplivno območje gradu je bilo zaradi odlične geografske lege in zgodovinskega razvoja posesti Neuhaus zavarovano že z *Odlokom o razglasitvi starega mestnega jedra Tržič za kulturni in zgodovinski spomenik*, Uradni vestnik Gorenjske št. 7/85-97 (Repše, 2012: 8). Prav tako so območje razglasili za kulturni spomenik lokalnega pomena, kar pomeni, da je spomenik v celoti varovan in da so posegi dovoljeni le za ohranitev in valorizacijo spomeniških vrednot.

Najvidnejša urbanistična komponenta dvorca je njegova lega nad mestom. Še danes, sicer precej skromnejše klasicistično poslopje, gradi piramidalno kompozicijo Tržiča, ki jo dopolnjujeta župnijska cerkev in nad glavnim trgom dvigajoča se cerkev sv. Andreja.

Slika 18: Cerkev svetega Andreja

Slika 19: Grad Neuhaus; fasada, glavni portal, balkon, železna polkna in vrata

Slika 20: Najbolj ohranjena soba in kamin na gradu

Slika 21: Glavno stopnišče v prvo nadstropje

Iz estetskega vidika je pomemben predvsem del zahodne fasade z osrednjim rizalitom, kjer se kaže odličen balkon nad glavnim portalom in atika z lepo vdelanim Dietrichovim grbom. Znotraj gradu se je ohranil del stavbnega pohištva in tlaka, še pomembnejši pa so fragmenti poslikave, ki bi jo nemara lahko datirali v Radetzkyjeve čase.

Slika 22: Tlak v notranjosti gradu

Slika 23: Stavbno pohištvo

Slika 24: Madež kot posledica odtekanja vode

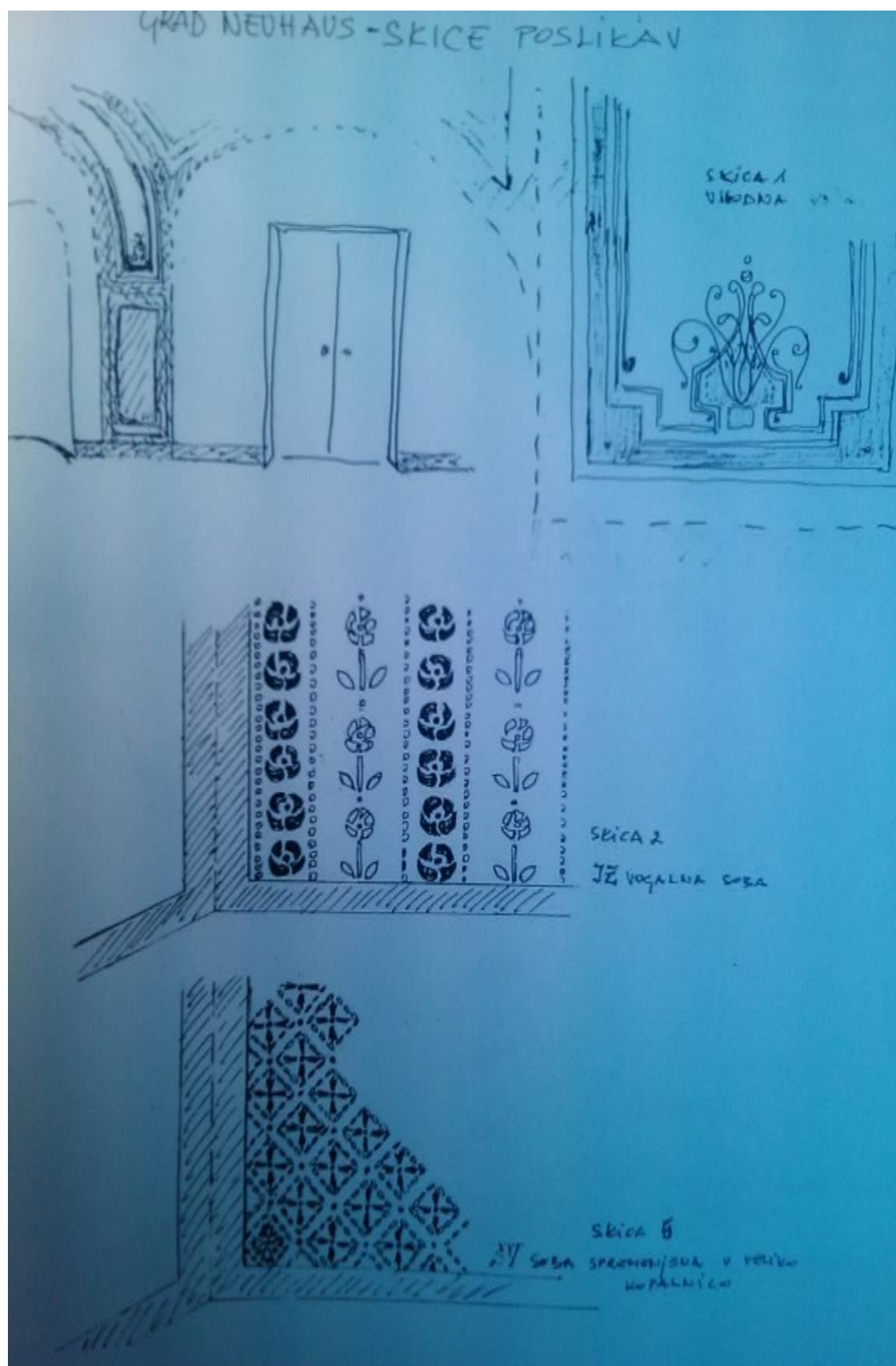

Slika 25: Fragment freske

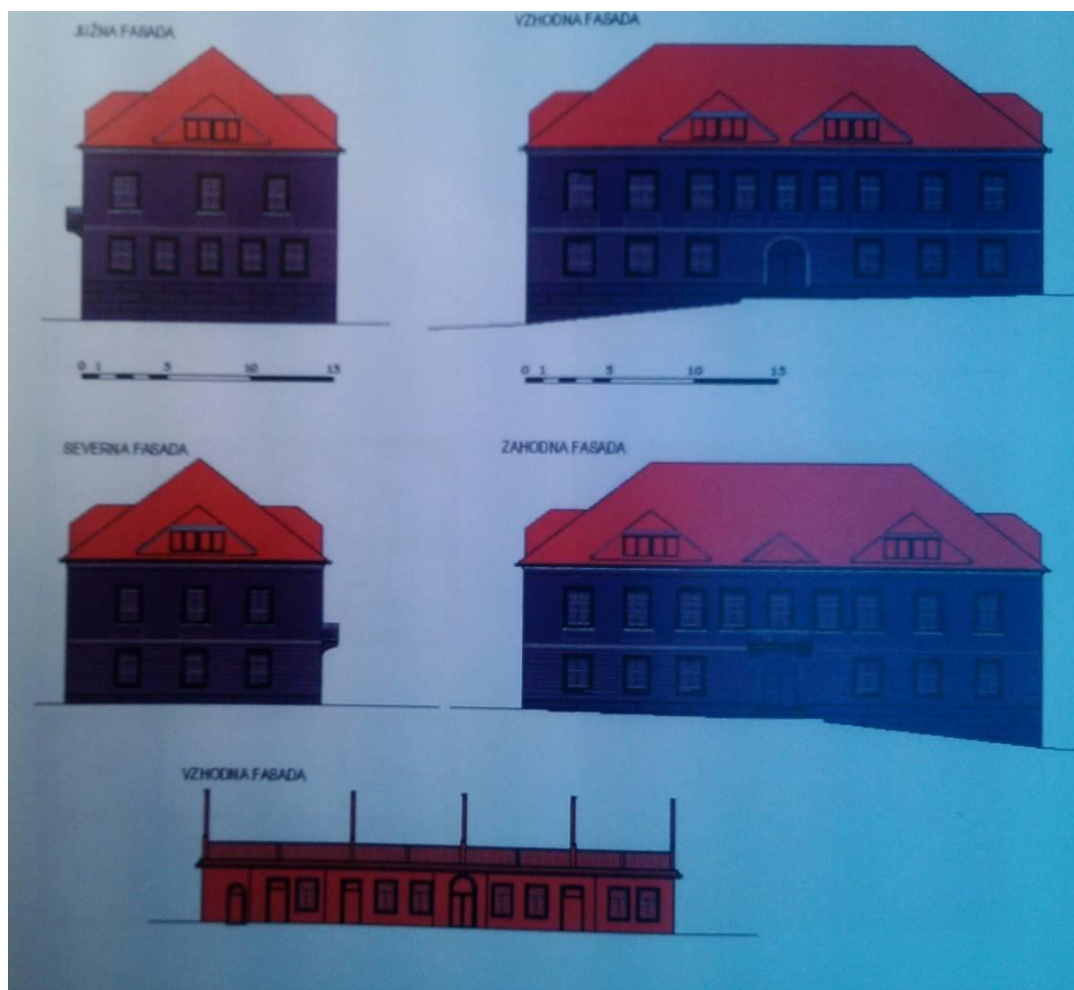
Današnja podoba Radetzkyjevega gradu je povsem klavrna, saj poslopje nima ustrezne namembnosti, poleg tega ga že močno najeda moč časa in neustrezni varstveni režim v preteklosti. Stavba je polna neprimernih prezidav, razpok in madežev kot posledica odtekanja meteorne vode, poškodovana so barvna stekla pri originalni vhodni luneti. Sekundarna streha je povsem degradirana z množico infrastrukturnih objektov, ki kazijo reprezentančnost stavbe.

Občina Tržič si v prihodnje želi, da bi grad ponovno zaživel v obliki izobraževalno-promocijske dejavnosti in turizma (Repše, 2012: 15), poleg tega pa bi obnovljen kompleks vrnil veličino staremu mestu in postal nekakšno novo središče tržiške občine. Po idejni zasnovi, naj bi pritličje obsegalo osrednji multimedijski prostor za srečanja, garderobe in sanitarije, trgovino z domačim materialom in regije in posebej iz občine Tržič ter kavarno. V prvem nadstropju naj bi prirejali redne razstave, obstajala pa naj bi tudi stalna muzejska postavitve, povezana z zgodovino Tržiča in gradu. Tudi v drugem nadstropju naj bi bila večina prostorov namenjena stalnim zbirka, nekaj pa tudi depojem in pisarnama (Repše, 2012: 2).

Poleg obnove glavne stavbe naj bi bila pozornost namenjena tudi pomožnemu objektu, ki zaokrožuje grajsko posest. V njej bi uredili depoje, skladišča, manjši del pa naj bi bil namenjen gostinskemu lokalu. Na trenutnih površinah, namenjenim rekreaciji, naj bi se uredil prostor za prireditve, posebna pozornost pa naj bi bila namenjena rekonstrukciji in obnovi parka, ki je nekdanj obdajal grajsko poslopje.

Slika 26: Skica fragmenta ohranjene poslikave v gradu Neuhaus

Slika 27: Označba stopnje kulturnega pomena (rdeča – sestavine velikega pomena; vijolična – sestavine izjemnega pomena)

Slika 28: Franciscejski kataster Markt Neumarkt

Hipoteze – potrjene ali ovržene?

Tekom raziskovalnega dela so prišli do zaključka, da obstaja množiča materialnih virov, ki tako ali drugače kažejo na prisotnost maršala Radetkyja v Tržiču. Naštejmo le najpomembnejše:

- **Posestvo gradu Neuhaus z gospodarskim poslopjem** in ohranjenostjo poslikav v notranjosti gradu, ki bi lahko izvirale iz časa nastanka gradu po velikem požaru. Poleg grajskega poslopja so se ohranili še podzemni hodnik, grajski park, grajsko dvorišče, dostopna cesta in vhodna vrata (Zgornji Konc).
- **Pogozdenost Kamneka s črnim in zelenim borom**, kar je spodbujal maršal Radetzky.
- **Oknice in vrata** v starem delu mesta so na starejših klasicističnih stavbah praviloma železna, kar kaže, da so domačini upoštevali priporočila maršala Radetkyja, ki jim je po požaru pomagal pri obnovi in naredil veliko, da bi v prihodnje zmanjšal strahotne učinke požarov.
- **Pot na Pilarno ter Fabrika** sta še danes domači imeni za del Tržiča, kjer je Radetzky zgradil za tisti čas moderno pilarno in tam zaposlil množico Tržičanov.
- **Fužina Germovka** je v celoti ohranjena in služi muzejski dejavnosti.

Ugotovili smo, da je bilo upravljanje z Radetzkyjevo dediščino v ne tako daljni preteklosti dokaj mačehovsko. Soočati se moramo s posledicami 46-letnega jugoslovanskega sistema, kjer se je uveljavila komunistična ideologija, enopartijski sistem ljudske demokracije, ki ni bil naklonjen aristokraciji in lastnikom kapitala. Po osamosvojitvi Slovenije so se potencialni vlagatelji in občina soočali s problemom lastniške strukture, torej denacionalizacijo. Družina Gassner se je kasneje odrekla vračanju lastnine. Obnovo in racionalno rabo materialne dediščine omejuje tudi pomanjkanje sredstev. Grad Neuhaus še danes propada, njegovo popolni razpad je rešila Občina Tržič z občasnimi najnujnejšimi deli in dajanjem stavbe v najem najrazličnejšim skupinam. Okolica gradu je popolnoma spremenjena in precej zanemarjena, a nas je presenetilo, da vseeno vzorno skrbijo za parkovna drevesa, saj stara lipa še vedno stoji na vrhu stopnic.

Omeniti moramo, da se Občina pripravlja na obnovo gradu in okolice. Zagotovila je, da ima grad status kulturnega spomenika lokalnega pomena. Pripravili so elaborat konservatorskega

načrta. Radi bi tudi poudarili, da je občina poskrbela za informacijske table o Radeckem, ki se nahajajo na stezi, ki je del grajskega parka ter vodi na Brež'ce in Kamnek.

Omenili bi še svetlo točko, tržiško fužino Germovko, ki je s spremembo namembnosti v letu 2014 ponovno zaživela in postala dislocirana enota Tržiškega muzeja. S tem je bil storjen prvi korak k reprezentiranju dediščine slavnega Tržičana.

Zaključek

Kot ste razbrali iz besedila, je bil Radecky resnično zanimiva osebnost povezana z gospodarskim in urbanističnim razvojem Tržiča. Zanimiva je njegova vojaška kariera, nabor zmag ter odlikovanj, vendar nas je presenetila njegova človekoljubnost in solidarnost, ki jo je izkazal prebivalcem Tržiča.

Njegova angažiranost k razvoju gospodarstva je bila velikopotezna in ga je finančno izčrpala. Za vedno smo izgubili materialne dokaze o obstoju pilarne in stanovanjskih zgradb na Blekah ter plavža na Čegelšah, Pristava pod gradom je pozidana, konjušnica porušena. Stara gostilna Pri Klandru je izgubila svojo namembnost ter sliko maršala na pročelju hiše, prenehal je delovati bife Radecky, vendar so se vseeno ohranili ustni in materialni viri povezani z Radetzkim v Tržiču.

Navdušuje nas trud Občine Tržič, da bi vsaj obnovila in ohranila grad Neuhaus z okolico. Razmišljali smo, da bi lahko grad vključili v turistično ponudbo kot youth hostel oz. mladinski hotel, kajti Tržič ima vse možnosti za razvoj celoletnega turizma, nima pa prenočitvenih kapacitet. Seveda bi obnova gradu zahtevala veliko finančnih sredstev, vendar prav te velike sobane kličejo po preureditvi v mladinski hotel. Goste bi poiskali v državah Beneluxa, saj nas vedno preseneča navdušenje Nizozemcev in Belgijcev nad našimi gorami in hribi, ki jih je v naši občini na pretek in planinske poti so odlično urejene ter označene. Mislimo, da je o tem vredno premisliti ter sestaviti neko celovito strategijo, ki bi povezovala veliko gospodarskih subjektov v naši občini, kar bi vodilo v razvoj podjetništva in večji zaposljivosti mladih v naši občini.

Viri in literatura:

1. BLED, J. P. Franc Jožef. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1990.
2. COSTA, A. Kulturno—zgodovinski spomeniki v tržiškem okolišu in nekatere prirodne znamenitosti. V: Planinski vestnik. Glasilo Planinske zveze Slovenije. Št. 10 (1968), str. 453—455.
3. CVIRN, J. Od srede 18. stoletja do 1859. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, stran 189-240. ISBN: 86-11-15664-1.
4. CVIRN, J. in STUDEN, A. Zgodovina 3. Učbenik za tretji letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, 2004. ISBN: 86-341-3663-9
5. GRANDA, S. Zgodovina 3. Učbenik za tretji letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, 2002. ISBN: 86-341-1874-6.
6. GRDINA, I. Brki maršala Radetzkega. V: Slovenska kronika XIX. stoletja. Knjiga 1. Ljubljana: Nova revija, 2001, str. 341—342. ISBN: 961-6352-21-0
7. HLADNIK, P. Jožef Venčeslav Radetzky. Tržiški glas. Časopis občine Tržič, oktober 2009, št. 4, str. 5.
8. HOLZ, E. in COSTA, H. Ljubljanski kongres. Ljubljana: Nova revija, 1997. ISBN: 961-6017-40-3
9. JEZERNIK, B. Moč spomina, premoč pozabe. V: Zgodovina za vse. Leto XI, št. 1 (2004), str. 5—18.
10. KOMERIČKI, S. Radetzky v Ljubljani. 2000: revija za krščanstvo in kulturo, št. 96/97 (1997), str. 260—262.
11. KRAGL, V. Zgodovinski drobci župnije Tržič. Tržič: Župni urad, 1936.
12. LIPOGLAVŠEK — RAKOVEC, S. Tržič. Mestna geografija. V: Geografski zbornik, letnik 2 (1954), str. 115—185.
13. NEDELJKO, F. Feldmaršal grof Radecki. Ljubljana: J. Giontini, 1902.

14. Oxfordova enciklopedija zgodovine. Od 19. stoletja do danes. Ljubljana: DZS, 1993. ISBN: 86-341-1177-6
15. PETEK, M. Grof Radetzky in Tržič. Vojnozgodovinski zbornik, številka 7 (2001), str. 16–22.
16. PODLOGAR, L. Iz zgodovine kranjskih trgov. 17, Tržič. V: Vertec, letn. 61 (1930/1931), str. 140–142.
17. SKED, A. Radetzky : imperial victor and military genius. London; New York: I. B. Tauris, 2011. ISBN: 978-1-84885-677-6
18. ŠTRAVS, S. Ples pozabljenih žeblicev. Prostorska instalacija Paradiž v fužini in kovačnici Germovka Mateja Andraža Voogrinčiča. Delo, petek, 7. februarja 2014, str. 18.
19. TAVČAR, I. Izza Kongresa. Ljubljana: DZS, 1999. ISBN: 86-341-2634-X
20. Tržiški muzej bo važna ustanova. V: Tržiški vestnik, št. 20 (25. oktober 1954), str. 6–8.
21. VODOPIVEC, B. Slovenska zgodovina v besedi in sliki. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003, str. 102.
22. Repše, R. Konservatorski načrt, mapa 01; Atelje za projektiranje Repše, 2012, 22 strani
23. Repše, R. Konservatorski načrt, mapa 02 – Preglednica sestavin, Atelje za projektiranje Repše, 2012, 71 strani.
24. Repše, R. Konservatorski načrt, mapa 03 – Konservatorsko-restavratorski projekt, Atelje za projektiranje Repše, 2012, 6 strani.
25. Repše, R. Rekonstrukcija in prenova, Grad Tržič; Predlog ureditve v reprezentančni galerijsko muzejski objekt – Idejna zasnova, Atelje za projektiranje, 2012.
26. Battle of Ostrach. Najdeno na spletni strani: http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Ostrach (dostop 28. 12. 2013).
27. ENGELS, F. The Austrian Hold on Italy. Najdeno na spletni strani: <http://marxengels.public-archive.net/en/ME1114en.html> (dostop 28. 1. 2014).

28. Evropa po Dunajskem kongresu 1815. Svarog. Najdeno na spletni strani: http://mss.svarog.si/zgodovina/3/index.php?page_id=7524 (dostop 12. 11. 2013).
29. GABERC, I. Grajski park Neuhaus. Najdeno na spletni strani: http://novtrg.net/wp-content/uploads/2013/06/grajski_park_neuhaus.pdf (dostop 3. 12. 2013).
30. Joseph Radetzky von Radetz. Najdeno na spletni strani: <http://en.wikipedia.org/wiki/Radetzky> (dostop 1. 12. 2013).
31. Prince Josias of Saxe-Coburg-Saalfeld. Najdeno na spletni strani: http://en.wikipedia.org/wiki/Prince_Josias_of_Saxe-Coburg-Saalfeld (dostop 22. 1. 2014).
32. RICKARD, J. General Johann Peter, Freiherr von Beaulieu. Najdeno na spletni strani: http://www.historyofwar.org/articles/people_beaulieu_johann.html (dostop 28. 12. 2013).
33. ROZMAN, A. Bitka narodov pri Leipzigu. Najdeno na spletni strani: <http://www.casnik.si/index.php/2011/10/30/bitka-narodov-pri-leipzigu/> (dostop 12. 1. 2014).
34. Slovar slovenskega knjižnega jezika. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Najdeno na spletni strani: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (dostop 22. 1. 2014).
35. Vodnik po fondih in zbirkah Republike Slovenije. Najdeno na spletni strani: <http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/vodnik/vodnik3.pdf> (dostop 7. 2. 2014).
36. Zaznamovali so Tržič. Najdeno na spletni strani: <http://www.trzic.si/ljudje.aspx> (Dostop 31. 1. 2014).

Viri slikovnega gradiva

Slike od 2 do 5, 7 do 12, 14 do 18, 20 do 25 so avtorsko delo Lana Julija Zadravca.

Slika 1: Maršal Radetzky. Najdeno na spletni strani: <http://www.trziski-muzej.si/images/stories/Radetzky.jpg> (dostop 3. 2. 2014)

Slika 6: Tržič v drugi polovici 19. stoletja. Najdeno na spletni strani: <http://www.trziski-muzej.si/images/stories/Tri.jpg> (dostop 3. 2. 2014)

Slika 13: Grad Altgutenberg. Najdeno na spletni strani: <http://www.2/espn=210&es> (dostop 15. 3. 2014)

Slika 19: Grad Neuhaus; fasada, glavni portal, balkon, železna polkna in vrata. Najdeno na spletni strani: <http://www.2/espn=210&es> (dostop 15. 3. 2014)

Slika 26: Skica fragmenta ohranjene poslikave v gradu Neuhaus, Konservatorsko - restavratorski načrt – mapa 3, (Repše, 2012: 6).

Slika 27: Označba stopnje kulturnega pomena (rdeča – sestavine velikega pomena; vijoličnega – sestavine izjemnega pomena); Konservatorski načrt, mapa 1, (Repše, 2012: 17).

Slika 28: Franciscejski kataster Markt Neumarktl. Konservatorski načrt – mapa 1, (Repše, 2012: 12).